

OVER
OVER
MORGEN

OVER OVER MORGEN

ANDERE VERHALEN OVER DE TOEKOMST

SIMONE ATANGANA BEKONO | FIEP VAN BODEGOM
ARNON GRUNBERG | ISH AIT HAMOU | AUKE HULST
JENS MEIJEN | JEROEN OLYSLAEGERS | LIZE SPIT
ANNELIES VERBEKE | REBEKKA DE WIT

Uitgeverij
**VRJ
DAG**

*Wat vindt u van dit boek? Vertel het ons via
@uitgeverijvrijdag met #vrijdagboeken*

© 2021 – Greentrack Gent vzw & Uitgeverij Vrijdag
Jodenstraat 16, 2000 Antwerpen
www.uitgeverijvrijdag.be
www.greentrack.be/gent

Vormgeving omslag: Mario Debaene, Gent
Vormgeving binnenwerk: theSWitch, Antwerpen

NUR 303
ISBN 978 94 6434 006 8
e-boek
ISBN 978 94 6434 007 5

Niets van deze uitgave mag door middel van elektronische of andere middelen, met inbegrip van automatische informatiesystemen, worden gereproduceerd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

Inhoud

Voorwoord	7
Inleiding	9
Ways of staying with the trouble – <i>Rebekka de Wit</i>	11
Terrarium – <i>Annelies Verbeke</i>	31
Varen – <i>Jeroen Olyslaegers</i>	49
De mier – <i>Ish Ait Hamou</i>	67
Sequoia – <i>Jens Meijen</i>	87
Zaad – <i>Simone Atangana Bekono</i>	103
Laat ons de wolken zijn – <i>Auke Hulst</i>	123
Trek uw wandelschoenen aan – <i>Arnon Grunberg</i>	141
De gewetensvliegen – <i>Lize Spit</i>	163
Wendingen – <i>Fiep van Bodegom</i>	187
Over de auteurs	206

Voorwoord

Hoop.

We vroegen aan tien schrijvers of zij het ergens konden ontwaren in de toekomst. Te midden van brokstukken door droogte, hitte, vluchtelingen, hongersnood, overstromingen, verzwolgen kustgebieden. Dat is best een uitdaging. Niet alleen voor hen, maar voor iedere mens vandaag. Kunnen wij nog verhalen van hoop vertellen over wat er voor ons ligt?

Taal is iets magisch. Met woorden maak je zinnen, schep je werelden, schep je werkelijkheid. Een ingeving wordt een gedachte wordt een idee wordt een plan wordt daad wordt materie. Schrijven is alchemie. Een beeld daalt neer in een verhaal dat we gebruiken om onze ervaring aan af te toetsen, om ons tegen te verzetten, als doel om naartoe te werken, om mee te verleiden, te leiden, soms te onderdrukken of graag te zien. Met woorden, met verhalen kneden we onze werkelijkheid. Hoe willen wij dat die eruitziet?

Taal is iets magisch. Waar je weerstand ontmoet, kun je veel leren. Hoop wordt bejubeld. Hoop wordt verguisd. Het doet iets anders met ieder van ons, maar we weten dat het ons kan stuwten. Tegelijkertijd heeft het woord iets religieus, als het kloppende hart van naïef idealisme. Dat is geen kwaadwillig cynisme. Er ligt veel teleurstelling op de loer waar hoop wordt gekoesterd. Dan voelt het veiliger om je te wenden naar een van de vele gezichten van wanhoop:

spot, defaitisme, cynisme, zwaarmoedigheid... Voorbereid zijn op het ergste. *We wisten het tenminste*. We wisten dat het verhaal zich zo zou ontplooien. Toch?

Het vraagt moed en kwetsbaarheid om weerstand in de ogen te kijken. Tien auteurs gingen de uitdaging aan om hun blik niet af te wenden. Ze kozen boud een pad waarvan ze wisten dat er zich ook hindernissen bevonden. Ze vingen ingevingen, gedachten, beelden en boetseerden die tot mogelijke werkelijkheden, wat leidde tot tien uitdagende toekomstverhalen. Dit boek is een avontuur. Een avontuur dat niet stopt bij deze schrijvers, maar wil uitdeinen naar een wereld vol alchemisten. Welk beeld zet jij om in materie? Durf jij radicaal te kiezen voor hoop?

Eva Peeters, Greentrack Gent

Inleiding

Het project 2084: De toekomst is hoopvol, waarvan dit boek een resultaat is, kwam tot stand door een alliantie van organisaties die tal van missies (cultuur, onderwijs, onderzoek, talentontwikkeling, enzovoort) koppelen aan de zoektocht naar duurzaamheid.

In overleg selecteerden wij tien Vlaamse en Nederlandse auteurs die weten te bezielen. Sommigen van hen schreven al over viscongressen of een stervende aarde, of brachten zelf auteurs samen om te schrijven over een betere wereld. Anderen zouden zich voor het eerst aan een toekomstverhaal wagen. Bij allen waren we vooral heel nieuwsgierig naar hoe ze de uitdaging een hoopvol toekomstverhaal te schrijven zouden aanpakken. Om hun schrijfsproces aan te vuren, organiseerden we een inspiratiedag met academici en lieten we de auteurs in gesprek gaan met studenten Taal- en Letterkunde van de UGent, die voor hen als focusgroep en klankbord fungeerden.

Beetje bij beetje druppelden de verhalen binnen en werd ons redactieteam meegevoerd naar de toekomst. Is er nog hoop? Misschien. Mits nederigheid, opofferingen of technologische evoluties kunnen we een samenleving in (breekbare) harmonie met de veranderde natuur uitbouwen, spiegelen de verhalen van Annelies Verbeke en Jens Meijen ons voor. Of dat realistisch is? Auke Hulst plaatst er een vraagteken bij. In Lize Spits toekomst kan alleen een hoax ons zover krijgen, en in de parabel van Ish Ait Hamou is de mensheid

alle hoop voorbij en moet de verlossing van buitenaf komen. Of evolutie er nu door manipulatie of door revolutie komt, het verbeelden van zo'n nieuwe, al dan niet harmonieuze wereld geeft op zich al blijk van een onverzettelijke drang om er iets moois van te maken, iets duurbaars te scheppen.

In veel verhalen heerst verdeeldheid. Jeroen Olyslaegers, Arnon Grunberg en Simone Atangana Bekono beschrijven samenlevingen van uiteengevallen groepen die elkaar amper nog lijken te bereiken. Hun hoofdpersonages, allen uit een minder geprivilegieerde groep, halen hoop uit liefde, goedgelovigheid of wraak. Opvallend is dat in enkele verhalen de therapeutische werking van het schrijven, van het woord, centraal staat, als een pleidooi voor de kracht van literatuur.

Maar het woord is niets zonder de daad. 'Fictie gaat sowieso de wereld niet redden. [...] Wanneer slaat bezorgdheid om in actie?' vraagt Fiep van Bodegom zich met enige frustratie af in haar verhaal. Rebekka de Wit neemt ons mee naar de rechtszaal, waar sprankels hoop te zien zijn, maar waar ook duidelijk wordt dat wie tegen onrechtvaardigheid strijdt, altijd iets moet opgeven. Daar is ze weer, die nederigheid.

Welke hoopvolle toekomst we ons ook voorstellen, zeker is dat we daar zonder actie niet zullen raken. Dus lees deze verhalen, maar laat het daar niet bij eindigen. Wij zijn immers de toekomst.

Freiko Calle, Aline Lapeire en Thomas Van der Goten

Namens Bibliotheek De Krook, deBuren, de KANTL, UGent, Pulse Transitienetwerk, Uitgeverij Vrijdag en Greentrack Gent.

Ways of staying with the trouble

Rebekka de Wit

'Pay close attention to the most tedious thing you can find (tax returns, televised golf) and, in waves, a boredom like you've never known will wash over you and just about kill you. Ride these out, and it's like stepping from black and white into color. Like water after days in the desert.'

– David Foster Wallace, werkaantekeningen voor *The Pale King*.

I

Op 5 april 2019 rijden twee mannen een karretje een groot gebouw binnen. Het is een eenvoudig karretje. De een stuurt, de ander loopt er gebogen naast en houdt zijn handen op de vijf kartonnen dozen (A4-formaat) die erop staan.

Als deze onbeduidende daad niet gefilmd werd, als er niet tientallen fotografen rond dat karretje zouden staan, als er niet een menigte om die fotografen zou staan, zou niemand er acht op slaan. Zou iemand er nauwelijks acht op hebben *kunnen* slaan, zo onopvallend was dit eigenlijk.

Een aangetekende zending is het. De portier neemt de levering in ontvangst en tekent ervoor zoals voor elk doosje papieren, zijn gezicht verraadt niks.

De levering wordt bezorgd bij het hoofdkantoor van

Royal Dutch Shell en op het karretje, in de dozen, zit een dagvaarding waarin wordt geëist dat Shell haar beleid aanpast, dat het bedrijf 'in lijn met Parijs' gaat handelen.

Dag in dag uit, jarenlang, zijn een paar mensen elke dag bezig geweest met het formuleren van de zinnen op de papieren in die dozen. Met de grootst mogelijke precisie hebben die mensen geprobeerd via oude wetten de grenzen van dat wat we als onrecht beschouwen op te rekken.

De aanklagers willen dat het verband tussen olie verbranden en mensenrechtenschendingen wordt erkend. Maar de eis tot een radicaal andere manier van oordelen, die ervoor zal zorgen dat het zicht van uitlaatgassen ons met afgrijzen vervult, zoals een zwangere vrouw die rookt ons met afgrijzen vervult, lees je niet af aan het beeld. Niet aan het karretje, niet aan de donsassen van de bezorgers, niet aan de kartonnen dozen.

Het gemak waarmee de conciërge de levering aanneemt en zijn handtekening zet, verradt niet dat er op dat moment een heel complexe, geritualiseerde strijd aanvangt.

De advocaat die de rechtszaak heeft aangespannen, staat in een grijs pak met een rode vlinderdas toe te kijken hoe het karretje naar binnen wordt gereden.

Hij staat daar omdat hij in 2006 een film keek. *An Inconvenient Truth*. We weten natuurlijk niet of hij daar ook had gestaan als hij die film niet had gezien. Het was een collega die hem terloops had aangespoord om die documentaire te kijken. Als hij toen een smartphone had gehad, had hij misschien na afloop een linkje naar de trailer van de film in al zijn appgroepen gezet, zodat hij op die manier de fakkel, brandend van verontwaardiging, kon doorgeven. Alleen bestonden er nog geen smartphones en dus richtte hij met

zijn verontwaardiging een stichting op, zamelde geld in en huurde in heel Nederland twintig bioscopen af, een maand lang, waardoor iedereen deze documentaire kon zien.

Hij zegt in een interview dat hij boos was na het zien van de film. Dat hij van dit gigantische probleem moest horen van 'een of andere Amerikaanse vicepresident'.

Misschien had hij er een groots beeld bij: allemaal mensen die samen in de bioscoop zaten, tegelijkertijd even boos werden, zoals tijdens een WK-finale, en tegelijkertijd even verontwaardigd, waardoor we boven onszelf uit konden stijgen, opgestuwd door een gevoel van gezamenlijkheid.

Dat gebeurde niet. Althans niet zichtbaar.

We weten een paar dingen zeker over het jaar 2006. We weten dat *An Inconvenient Truth* lang in de bioscoop draaide. We weten dat iedereen het erover had. We weten ook dat in datzelfde jaar in Nederland vergunningen werden verstrekt voor de bouw van drie nieuwe kolencentrales, hoewel weten een groot woord is. Als je kranten erop naslaat, wordt er weinig verslagen over de verlening van die vergunningen. Het gebeurde in ieder geval, dat is zeker.

Hoe dat precies is gegaan, is nauwelijks meer te achterhalen. Het uitzoekwerk voor die vergunningen was waarschijnlijk al jaren bezig. De politicus die uiteindelijk zijn handtekening moest zetten, had de documentaire ongetwijfeld gezien, maar vond hem waarschijnlijk ongeloofwaardig. Het was immers een democraat die hem had gemaakt, dat kon geen neutrale boodschap zijn. Dat vond ook zijn vrouw genoeg reden om de documentaire te wantrouwen, waardoor de handtekeningen werden gezet, met een glimlach en een slagroomtaart met daarop in marsepein de tekst: 'met volle kracht vooruit.' Of iets dergelijks.

Het is niet te zeggen of de advocaat teleurgesteld was dat jaar. Wanhopig, wellicht. Dat kan bijna niet anders. Hij had die stichting opgericht, mensen gratis toegang verschaft tot de film die zijn leven had veranderd, hem voor altijd wakker had geschud. Hij dacht, net als elke documentairemaker die een steen optilt en een schandaal blootlegt, dat als iedereen zou weten wat het probleem is, de oplossing zich uiteindelijk wel zou aandienen. Vroeger was het probleem immers dat we het allemaal niet *wussten*. Nu hebben we zoveel verhalen *on demand* over alles wat er mis is in de wereld, dat het een dagtaak is om dat allemaal bekijken. Bovendien was het 2006. We hadden nog geen eigen tijdlijn, nog geen smartphone die onze ogen van de bal wegielden, we zagen de dingen nog min of meer tegelijkertijd.

Naast het afhuren van al die bioscopen, las de advocaat ook alle rapporten waar *An Inconvenient Truth* op is gebaseerd en hij verloor toen even zijn verstand. Men zegt dat dat erbij hoort. Als je de materie echt tot je laat doordringen, word je gek. (Dit is volgens de socioloog Bruno Latour zelfs een voorwaarde om verder te komen. ‘Niet om onszelf zo nodig te behandelen, maar alleen om te leren voortleven zonder te worden meegesleept door ontkenning, of door hybris, of door depressie, of door de hoop op een redelijke oplossing, of door een vlucht in de woestijn. We dienen tot op de bodem van onze ontredderde toestand te gaan.’)

De advocaat liet zijn ontredde niet van zich afnemen, sterker nog, hij kan heel goed navertellen wat hij er precies mee deed. Hoe hij haar gebruikte. Ik weet dat ik de film met mijn familie heb gezien en ik zie ons nog staan in de foyer van die oude bioscoop. Druk gebarend, de grafieken recapitulerend. Ik heb geen idee meer wat er daarna

gebeurde. Wellicht vroeg ik voor het eerst bij de doe-het-zelfzaak: ‘Heeft u toevallig ook van die spaarlampen?’ Het is immers wat Al Gore iedereen op het hart drukte aan het einde van de film: spaarlampen kopen en tochtstrippen plakken! Dacht ik dat ik klaar was na die spaarlamp?

Niet veel later breekt de economische crisis uit. Een crisis die niemand had zien aankomen, maar toch plaatsvond. Alle films, documentaires en praatprogramma’s gingen voortaan niet meer over wat CO2 eigenlijk is, maar over wat triple A-ratings en rommelhypotheken zijn. En om de crisis te beslechten, wordt alle milieuwetgeving in het westen afgebroken en het geld dat het oplevert om de natuur niet te beschermen – het was niet heel veel, maar toch – wordt gepompt in een haperende economie.

Ik bekijk jaaroverzichten om grip te krijgen op wat er gebeurde na het verschijnen van de film. In 2007 werd in België de invoer van zeehondenbont verboden. Het kinderpark Land van Ooit ging failliet. De iPhone werd op de markt gebracht. Met die overzichten weten we wel wat dingen, maar wie wanneer sprak in welke context, wat we tegen elkaar zeiden, welke beelden ons niet meer loslieten en welke gedachten ons besmet hadden, hoe die gedachten vervolgens zo langzaam transformeerden in daden, dat we de gedachten die daaraan ten grondslag lagen uit het oog verloren, is allemaal niet meer te zeggen. We weten niet precies wat bij wie de adem deed stokken, en welk leven dat ging leiden. Waar we ons zorgen over maakten, waar we van wakker lagen, waar we aan dachten op weg naar een feest; het lijkt allemaal te zijn opgenomen in een zee van herinneringen die in elkaar over zijn gegaan en hun vorm langzaam verloren.

We droegen in ieder geval laaghangende broeken en naveltruitjes. *Pirates of the Caribbean* en *Little Miss Sunshine* draaiden in de bioscoop.

En terwijl alle werptentjes een voor een wegwaaiden van het plein bij Wall Street, en in praatprogramma's werd besproken hoe de toekomst van de banken er voortaan zou uitzien, zat de advocaat met de vlinderdas in een oude boerderij in de heuvels in Limburg rapporten te lezen en na te denken over een manier waarop hij de derde macht in stelling kon brengen tegen de politiek. Tegen de laksheid van de politiek.

In 2011 verschijnt zijn boek *Revolutie met recht*, waarin hij uitlegt hoe dat zal moeten gebeuren. De directeur van een milieustichting leest het boek niet veel later, belt hem, en twee jaar later dagen ze samen de Nederlandse staat voor de rechter.

Als je de artikelen erop naslaat die verschenen na de aankondiging van de rechtszaak, tonen de meeste juristen zich sceptisch en zeggen dat Nederland geen enkele rechtsverplichting heeft om nu zijn reductie terug te brengen, maar dit speelt zich in het publieke af. Achter gesloten deuren wordt de dagvaarding afgerond en oefenen de advocaten hun pleiten voor de badkamerspiegel.

Als de advocaat in 2015 in het gelijk wordt gesteld, tegen alle verwachtingen in, loopt hij naar het raam van de rechtszaal en verbergt zijn gezicht in zijn handen. Hij wordt van achteren gefilmd en je ziet zijn schouders lichtjes schokken. Journalisten omsingelen hem en duwen vier microfoons onder zijn neus.

'Wordt het u een beetje te veel, meneer Cox?'

Hij haalt adem, schraapt zijn keel en droogt zijn tranen niet.

Als er een seismograaf zou bestaan die de mate van hoop kon kalligraferen op een papier, die de trillingen diep in ons registreert, of het gebrek daaraan, dan weet ik niet wat de seismograaf op dat moment zou opvangen. Hij is sprakeloos.

II

Voor deze bundel wilde ik in eerste instantie een klimaatlexicon aanleggen, een taal voor de toekomst ontwikkelen. De afgelopen jaren is het aantal klimaatwoorden exponentieel toegenomen en veel van die woorden lijken uit het 'fossiele kamp' te komen. Mensen die zich inzetten voor klimaat zijn klimaatgekkies, klimaatdrammers, klimaatgoeroes, klimaatnazi's, en mensen die de wetenschap in twijfel trekken zijn klimaatsceptici of klimaatrealisten. Al deze woorden lijken een politieke kleur te hebben. Zelfs het woord klimaatverandering komt uit de Bush-administratie. De taal die ik voor ogen had, zou een politiek antwoord zijn op de klimaatgekkies. Ik zou een poging doen nieuwe beelden te zoeken voor mensen die de straat op gaan voor het klimaat. Ik zou het woord kapitalisme vermijden. Ik zou beelden zoeken voor het verdriet, de woede, nieuwe definities en beelden van burgerschap. Om een paar redenen heb ik daarvan afgezien.

De advocaat – over wie ik hier speculeer – zei in een interview dat Al Gore met zijn documentaire het probleem op de kaart heeft gezet, maar het ook veel geweld heeft aangedaan, omdat hij het heeft gepolitiseerd, dat wil zeggen: hij heeft er een democratisch probleem van gemaakt.

De taal die ik van plan was te ontwikkelen, zou een links antwoord zijn op rechtse taal, terwijl er wellicht depolitiserende taal nodig is. Taal die in staat is de dingen met elkaar te verbinden in plaats van te onderscheiden. Ook nu, terwijl ik probeer te laten zien dat Roger Cox opereert in een ecosysteem waarin er een estafette van verhalen, informatie, actie en effect plaatsvindt, dreigt dit stuk, door te focussen op de advocaat, een heldenepos te worden van een *splendid individual*, waar we posters en sleutelhangers van willen.

Waar het om gaat, is dat hij zijn plek in de estafette niet heeft veronachtzaamd. De film, de stichting, het denken, het boek, de milieudirecteur, de rechtszaak. Het gaat om de estafette, en toch blijf ik hameren op die ogenschijnlijke hoofdpersoon, omdat er over de rest van het ecosysteem nauwelijks iets is geschreven en ik daar niet eens op *kan* hameren.

Een andere reden om af te zien van het tot stand brengen van zo'n lexicon, was de ontdekking dat er al heel veel nieuwe taal in de maak is. Zoveel, dat ik tot de dag van vandaag nog niet alle nieuwe lexica heb gelezen. Het leek me onwenselijk om een woordenboek aan te leggen, zonder eerst zelf alle woordenboeken te hebben geraadpleegd. Er is geen gebrek aan taal, denk ik nu, maar wel aan mensen die haar spreken.

III

Als de advocaat na de uitspraak zijn toga uitdoet en samen met de milieustichting naar buiten loopt, gaan ze op de trap

voor het gebouw op de foto. Hij heeft een plastic bekertje champagne vast en heft dat in de lucht. Hij glimlacht een beetje. Het is een ingehouden glimlach, alsof hij weet dat dit niet genoeg is. Alsof hij ook wel weet dat de Nederlandse Staat in beroep zal gaan, zich niet zal houden aan de afspraken die de rechter hem heeft opgelegd. Wat daarna gebeurde, hoe iedereen naar huis ging, welke muziek er opstond, wie voor wie had gekookt en een slagroomtaart in huis had gehaald, is niet te zeggen, maar het kan bijna niet anders of de advocaat gooide zijn plastic bekertje in de prullenbak, bracht zijn toga naar de stomerij en ging naar kantoor om te werken aan een dagvaarding van Royal Dutch Shell, die in 2017 wordt aangekondigd. En wanneer dat gebeurt, zeggen de juridische specialisten die zich in 2015 nogal sceptisch toonden dat het natuurlijk logisch was om de overheid aan te klagen, want die heeft een zorgplicht, maar een private partij is echt 'twintig bruggen te ver'.

IV

Het woord zorgplicht is sinds de uitspraak een gangbaar begrip geworden. Journalisten nemen het met het grootste gemak in de mond, op een toon die suggereert dat het evident is dat de staat een plicht heeft om voor haar burgers te zorgen, terwijl de minister-president de burgers graag het tegendeel wil doen geloven. Bij zijn aantreden in 2010 zei hij dat hij graag de 'verantwoordelijkheid weer bij het volk wil leggen'. Alsof het volk jaren achterover had geleund in een strandstoel en het nu tijd werd dat het op eigen benen

ging staan zodat de overheid ook een keertje aan zichzelf kon toekomen. NA AL DIE JAREN van opoffering...!

De eerste keer dat ik het woord zorgplicht hoorde, dacht ik aan het moment waarop ik in het buitenland, in de stoel van een vreemde tandarts lag met heel veel pijn. Mijn mond was wijd open, we spraken elkaars taal niet, maar het enige wat ik kon doen, was hem vertrouwen. Het voelde intiemer dan vrijen, omdat ik, door mijn mond te openen, hem al mijn zwakke plekken in één keer liet zien.

Door de vanzelfsprekendheid waarmee hij in mijn falende mond keek, huilde ik, en de tandarts verdoofde me toen ongevraagd, omdat hij dacht dat hij me pijn deed.

Later las ik in een boek dat je als individu altijd ergens tekortschiet, dat je altijd heel veel niet kan (nierstenen verwijderen, wegen aanleggen, parken onderhouden), en we daarom een samenleving nodig hebben.

V

De dag waarop de vijf dozen bij Shell worden bezorgd, verloopt vrij rustig. Shell heeft buiten een koffiekartje voorzien voor de mensen die buiten staan met spandoeken – laten we ze burgers noemen. Later die dag, de menigte scandeert nog onvermoeid *'keep-it-in-the-ground, keepitintheground'*, komt de directeur van Shell Nederland naar buiten met in haar kielzog iemand die een groot geel bord naar buiten wurmt. Je ziet alleen maar de handen die het bord omklemmen en de voeten die onder het bord uitsteken, alsof iemand als een gigantische plak kaas is verkleed. Op het bord staat in rode letters: #lieveringsprek

En daaronder: #idratherhaveaconversation. Verder is het leeg.

Het verwijst naar de Twittercampagne die Shell lanceert om deze aanval van repliek te dienen. Liever een gesprek dan strijd. Van Loon licht het bord toe door te zeggen: 'We weten allemaal dat er nu actie nodig is om de CO2-uitstoot te verminderen, wereldwijd, en ook in Nederland. Dus als je actie wil voeren, zullen we echt moeten samenwerken. En wat mij betreft is dat door met elkaar in gesprek te gaan, elkaars standpunten te begrijpen. Als wij grotere stappen zetten, dan hebben we jullie ook werkelijk nodig en dan helpt met de vinger wijzen niet om dat voor elkaar te krijgen. De weg naar Parijs moeten we samen bewandelen.'

En terwijl ze wegloopt, roept een van de actievoerders door een microfoon: 'Mevrouw Van Loon, mag ik u dan wat vragen?', maar ze is al uit het zicht en de gigantische plak kaas hobbelt langzaam achter haar aan, terug het gebouw in.

De advocaat is van mening dat een rechtszaak eigenlijk geen strijd is. De rechtbank is misschien nog wel de enige ruimte ter wereld waar er genoeg rust en sereniteit heerst om de complexiteit van dit probleem en de verantwoordelijkheids crisis die daar het gevolg van is op te lossen. (De advocaat gebruikt overigens nergens het woord oplossen. Ik geloof dat hij 'adresseren' zegt. Het valt op dat hoe dieper iemand in de materie zit, hoe minder men het woord oplossen gebruikt.)